

Prof. dr. sc. Antun Šundalić*

**Richard Swedberg:
NAČELA EKONOMSKE
SOCIOLOGIJE**

Zagreb, MATE – Zagrebačka škola
ekonomije i managementa, 2006.
366 str.

Na samom početku, u predgovoru, Swedberg određuje ekonomsku sociologiju kao primjenu socioloških tradicija u pokušaju objašnjenja ekonomskih pojava (ix). Ciljevi su ekonomske sociologije podudarni ciljevima ekonomske znanosti, no posebnost im je u naglašavanju uloge društvenih odnosa i društvenih institucija u ekonomiji. Pritome nije smisao izdvojiti *homo oeconomicus* već analizirati ljude u međusobnoj interakciji vođene željom za ostvarivanjem vlastitih interesa. Tako Swedberg u središte ekonomske sociologije stavlja *sociološki pojam interesa*. U tome mu je oslonac Weberova misao da ljudskim ponašanjem ne vladaju ideje već interesi.

Kroz dvanaest poglavlja autor prolazi dugo razdoblje od pojave sociologije i ekonomske znanosti. U njihovim počecima "otkriva" elemente ekonomske sociologije, prati njihov život i transformaciju u teoriji i društvenoj empiriji kroz dvadeseto stoljeće te ih ostavlja otvorenim za daljnje istraživanje.

Klasici ekonomske sociologije – prvo je poglavljje kojim Swedberg ulazi u povijest "ekonomske sociologije" (taj je pojam prvi upotrijebio 1879. britanski ekonomist Jevons). Analizira klasike ekonomske sociologije (A. C. Tocquille, K. Marx, M. Weber, E. Durkheim) i one poslije klasika (J. Schumpeter, K. Polanyi, T. Parsons). Analizom ključnih ideja nastoji pokazati evoluciju poimanja *interesa* kao ekonomskog, što prevladava u 19. stoljeću. Od A. Smitha je prisutna ideja da pojedinačni interesi unapređuju opći interes. Weber ih dijeli na materijalne i idejne (religijske, političke ...), a Swedberg naglašava da su svi interesi primarno društveni, jer su dio društva u kojemu pojedinac živi i uvažava interese drugih kada pokušava ostvariti vlastite. Interes je dinamična kategorija i uvijek je u zaleđu određene akcije (ekonomske, političke...).

Alexis C. De Tocquille (1805.-1859.) pišući o demokraciji u Americi interese naziva "trgovačke strasti" i "ljubav prema bogatstvu". Interes vodi pojedinca u svim aktivnostima, primjećuje Tocquille, a njihovo usklađivanje plod je organiza-

* Ekonomski fakultet Osijek

cije kakvu aristokratska društva ne poznaju. *Karl Marx* (1818.-1883.) u svojoj obimnoj teoriji naglašava da ljude pokreću materijalni interesi. Posebice naglasak stavlja na klasne interese.

Max Weber (1864.-1920.) zauzima posebno mjesto u cijeloj Swedbergovoj analizi tema ekonomske sociologije. U prvom mu poglavlju daje također najviše prostora. Weber je u *Protestantskoj etici i duhu kapitalizma* vjerski interes uzeo kao ključni pokretač društvenih akcija, ekonomskih također. Weberova analiza ekonomskog života polazi od tri vrste pojava: 1. *ekonomske pojave* (stvorene u ekonomske svrhe, korporacije, banke, burze ...), 2. *ekonomski relevantne pojave* (neekonomske pojave koje mogu utjecati na ekonomske pojave, npr. kao asketski protestantizam) i 3. *ekonomski uvjetovane pojave* (one na koje utječu ekonomske pojave, npr. tip religije koju neka skupina usvaja često je uvjetovan poslom koji njezini pripadnici obavljaju). (13) Uz važnost ekonomskog interesa, Weber uzima kao važne za razumijevanje ekonomske akcije organizaciju, tradiciju, kao i emocije.

Emile Durkheim (1858.-1917.) također misli da ekonomsku akciju pokreću privatni interesi. Razvoj društva vezivao se uz razvoj podjele rada. Za ekonomsku sociologiju osobito su bitne, tvrdi Durkheim, institucije za proizvodnju bogatstva (kmetstvo, zakupnička zemljoradnja, korporativna organizacija, tvornice ...) i institucije za razmjenu (tržišta, burze ...). (18)

Georg Simmel (1858.-1918.) uvršten je među klasike koji su isticali važnost interesa. Interes je bitan za formiranje društvenih odnosa. Analizirao je ulogu interesa u konkurenciji.

“Poslije klasika” Swedberg važno mjesto dodjeljuje *J. Schumpeteru* (1883.-1950.) koji je, premda ekonomist, naglašavao važnost ekonomske sociologije za ekonomsku teoriju. Jer, tvrdi Schumpeter, dok se ekonomisti pitaju kako se ljudi ponašaju i kakve ekonomske učinke postižu, ekonomska se sociologija bavi pitanjem što je ljude dovelo do toga da se tako ponašaju. (24-5) *K. Polanyi* (1886.-1964.) kao specijalist za ekonomsku povijest, u *Velikoj preobrazbi* analizira učinke slobodnog tržišta koje je opći interes potisnulo pred individualnim. Tada nastupa “preusko poimanje interesa” (ekonomski, novčani). Polanyi analizirajući ekonomske akcije uvodi pojam “ukorijenjenost”, tj. ekonomske akcije moraju biti ukorijenjene u

društvenu strukturu inače postaju razorne. Također razlikuje 3 oblika integracije: uzajamnost (obitelj), preraspodjela (država) i razmjena (tržište). (28-9) Kao trećeg poslije klasika autor navodi *T. Parsonsa* (1902.-1979.), školovanog ekonomista, koji je interesima nadredio društvene norme kao osnovu uspostave društvenog integriteta.

Drugo poglavlje – *Suvremena ekonomska sociologija* – Swedberg počinje američkim sociologom *Markom Granovetterom* kojim od 80-ih počinje nova ekonomska sociologija. Granovetter proširuje Polanyijev pojam ukorijenjenosti na sve ekonomske akcije. Pritome razlikuje “poziciju slabe ukorijenjenosti” i “poziciju jake ukorijenjenosti”. Također razlikuje relacijsku i strukturnu ukorijenjenost. (36) Njegovo je shvaćanje ukorijenjenosti temeljeno na mrežnom pristupu ekonomskim akcijama, jer ekonomske akcije nisu nadahnute samo čistim ekonomskim interesima.

Analizirajući *doprinos* nove ekonomske sociologije Swedberg istiche primjenu strukturne i mrežne analize na proučavanje društva. Ona koristi i organizacijsku teoriju u istraživanju struktura tvrtki, odnosa korporacija i okruženja. Analizira i utjecaj kulture na ekonomiju – konstitutivni i regulativni (DiMaggio). Također je doprinos i u izgrađivanju povijesne i komparativne tradicije u ekonomskoj sociologiji (pod utjecajem Webera). Pod utjecajem *J. Colemanana* (1926.-1995.) razvija se “sociološka interesna analiza” (44) kao dopuna razumijevanju resursa i kontrole. Povjerenje se također shvaća kroz interes (kao “svjesna oklada”) pa je i socijalni kapital shvaćen kao interesni odnos.

Za razvoj ekonomske sociologije u Europi značajni su R. Aron, M. Crozier, R. Dahrendorf, N. Luhman, J. Habermas i posebice *P. Bourdieu* (1930.-2002.). On u središte stavlja odnos kulture i ekonomije. Ekonomiju prikazuje kao polje trenutnih i mogućih odnosa čiju strukturu određuju različite vrste kapitala: financijski, socijalni, kulturni, simbolički (48). Bitan je interes koji tjera aktera da sudjeluje u polju.

U trećem poglavlju – *Ekonomska organizacija* – Swedberg povijesno-teorijske teme zamjenjuje empirijskim. Ekonomsku organizaciju izdiže iznad tvrtke dajući joj društvenu dimenziju pa je promatra kao društvenu organizaciju kroz tri razine: 1. *kapitalizam* kao dominirajući oblik ekonomske organizacije određuje usmjerenost na profit.

Stjecanje i razmjena čine okosnicu kapitalističke organizacije, za razliku od pretkapitalističke koja je bila usmjerena na upravljanje. Tržište (razmjena) je potisnulo uloge države (preraspodjele) i obitelji (uzajamnosti). Prema A. Marshallu 5 je čimbenika proizvodnje u kapitalizmu: zemlja, radna snaga, kapital, tehnologije i organizacije. (58) No, ovi su čimbenici različito pokretani u različitim kapitalizmima. Autor polazi od Weberova razlikovanja kapitalizama: *racionalni* tip kapitalizma (ključna uloga tržišta), *politički* tip (ključna uloga države, vlasti i sile) i *tradicionalni* tip trgovačkoga kapitalizma (tradicionalni trgovački i novčarski poslovi). (61) Za kapitalističku organizaciju bitne su tvrtke kao racionalne organizacije ustrojene kroz pravni sustav. 2. *industrijski okruzi* predstavljaju drugu razinu ekonomske organizacije. U njima je proizvodnja organizirana kroz razmjenu kako s konkurentima, tako i sa srodnim tvrtkama u prostornoj blizini. Veća je perspektiva tvornica u srodnom okružju nego u izolaciji jer je okružena stručnom radnom snagom, može podijeliti poslove (specijalizacija) i slično. Ovdje dolazi do izražaja struktura regionalne ekonomije (npr. kompjutorska industrija u Silicijskoj dolini). 3. *globalizaciju* Swedberg promatra kao treću razinu ekonomske organizacije u kojoj su državne granice sve manje važne za funkcioniranje kapitalizma. Jer cijeli kapitalistički mehanizam (proizvodnja, raspodjela, potrošnja i reinvesticija profita) djeluje globalno uz podršku političke vlasti. Castellove analize pokazuju da globalna ekonomija ima sposobnost djelovanja u stvarnom vremenu na planetarnoj razini.

Nastavak rasprave o ekonomskoj organizaciji daje i četvrto poglavlje – *Tvrtke*. Tvrtke su specifične organizacije različitog ustroja (partnerstvo, obiteljske tvrtke, zajedničke dioničke korporacije ...). Važno mjesto u njima zauzimaju interesi kojima su tvrtke i vođene, ističe Swedberg. U tvrtki upravo interesi povezuju “glavnu stranu” i “agenta” koji zastupa tvrtku. Suhoparni ekonomski pristup tvrtki (“ekonomski imperijalizam”) sociološka kritika ocrta nedostatkom umijeća analize društvenih odnosa (oni su “sociološka novorođenčad u šumi”). “Za suvremenu ekonomsku sociologiju važan je zadatak ponovno uvesti ekonomske interese u sociološku analizu tvrtki, pritom koristeći sociološke spoznaje o društvenoj strukturi organizacije.” (89) Ovu tezu autor potkrepljuje postojećom Weberovom analizom tvrtke koju promatra iz perspektive društvene akcije. Društvene akcije vode u društveni odnos, a

ovaj je osnova izgradnje društvenog poretka. Takav pristup tvrtki nedostaje ekonomistima. Dalje Weber tvrtku vidi kao racionalnu organizaciju koja svjesno teži profitu. Iz vlasništva tvrtke razvija se pojam kapitala, tvrdi Weber. Tvrtke su poticaj razvoja poduzetničke aktivnosti i dioničarstva. Swedberg se zalaže za razvoj sociologije tvrtke ističući da je za nju značajan doprinos P. Bourdieua koji tvrtku smješta u ekonomsko polje u kojemu se razvija mreža odnosa i ponašanja vođenih interesima.

Peto poglavlje – *Ekonomski i sociološki pristupi tržištima* – u središte stavlja tržište i razlike u pristupu. Klasični su ekonomisti vidjeli tržište kao konkretan prostor na kojemu se susreću i usklađuju interesi (Smith, Ricardo, Mill). Marx je proizvodnju stavio iznad tržišta, ali je tržište bilo ključno u razumijevanju društvenih odnosa. Moderno poimanje tržište vidi kao široko područje na kojemu se odvija neograničena trgovina i pritom se postižu iste cijene za istu robu u isto vrijeme na svim dijelovima tržišta. (109) Primjeri ekonomskog pristupa: A. Marshall navodi 5 najvažnijih čimbenika tržišta: prostor, vrijeme, formalni propisi, neformalni propisi i prisnost između kupca i prodavača. Burzu vidi kao najrazvijeniji oblik tržišta. Austrijska škola – Mises i Hayek – tržište vidi kao proces spontanoga ljudskog djelovanja, a ne plana. J.M. Keynes naglašava ulogu države u reguliranju odnosa na tržištu. E. Chamberlin govori o monopolističkoj konkurenciji i tržištu kao mreži srodnih tržišta. Čikaška škola naglašava da je tržište a priori dobro i izjednačava ekonomski život s tržištem. (110-15) Sociološki pristup počinje s Weberom koji je tržište vidio kao ekonomsku borbu u kojoj razlikuje borbu konkurencije i borbu interesa. Cijene su rezultat te borbe. Tržište može biti regulirano (predindustrijska društva) i slobodno (industrijska društva). H. White 70-ih godina razvija teoriju tržišta - model W(y) (W – dohodak, y – obujam). Tipično je tržište proizvodno, ne razmjensko, a središnji je mehanizam “tržišni raspored”. Primjenu mreža u analizi tržišta autor nalazi kod M. Grenovettera koji pokazuje da tržište nije savršeno već, kao i društvo, odražava sve utjecaje društvenih odnosa. P. Bourdieu tržišta vidi kao dijelove ekonomskog polja. (119-127) Dok su sociolozi tržište gledali kao institucije, zaključuje Swedberg, ekonomisti su u fokusu imali oblikovanje cijena kao ključnu zadaću tržišta.

Nastavak analize tržišta je i u šestom poglavlju – *Tržišta u povijesti*. Kroz mrežni pristup želi se

naglasiti važnost interesa i društvenih odnosa za razumijevanje tržišta. Kroz povijest se susrećemo s različitim tržištima: vanjska tržišta (trampa), unutrašnja tržišta (lokalna tržišta), tržišta za trgovce (sajmovi u Europi 11. – 14. st.), nacionalna tržišta (pod utjecajem merkantilizma i političkih revolucija u Europi), rana racionalna tržišta (proizvod racionalnog kapitalizma), moderna masovna tržišta (razvijaju se s industrijskom revolucijom, praćena su razvojem masovnog marketinga s početka 20. st.), međunarodna tržišta (posebice poslije 2. svj. rata), tržišta novca i kapitala (oblikuje se tek u 19. st. kada staromodno bankarstvo potiskuju institucijski ulagači, posebice između 1975. i 1995.), tržište radne snage (iako ga spominju Marx i Polanyi, tek u 20. st. počinje pravo tržište radnom snagom – uvoz radne snage, kvalifikacijska struktura, pojava nezaposlenosti, tj. viška radne snage). (134-156)

Sedmo poglavlje – *Politika i ekonomija* – uspo-ređuje gledišta ekonomista i sociologa o ovom odnosu. A. Smith je želio tržište osloboditi državne intervencije. Svojom liberalnom orijentacijom zastupao je građanski interes kao nit vodilju. Država se smije miješati u ekonomiju samo u okviru 3 svoje dužnosti: obrana, pravosuđe i održavanje minimalne infrastrukture (posebice obrazovanja). Za razliku od Smitha D. North krajem 20. st. drži da je država važan faktor ekonomskog života, posebice kao jamac sigurnosti provedbe poslovnih ugovora. Sociolozi su ovaj odnos vidjeli kompleksnijim. Tako E. Durkheim u odnosu države i ekonomije vidi doprinos općem interesu i moralnom životu. M. Weber političkoj dominaciji pripisuje uporabu sile, dok je ekonomiji svojstvena miroljubivost. U povijesti razlikuje tri tipa političke dominacije kojima odgovaraju i određene ekonomije: 1. pravna dominacija (svojstvena kapitalizmu), 2. karizmatička (neracionalna, konzervativna) i 3. tradicionalna (svojstvena feudalizmu). (170) Kapitalizam i demokracija postoje povijesnom slučajnošću, jer kapitalistima je svojstvenije autoritarno vođenje posla, tvrdi Weber. Nova sociologija (Ch. Tilly, N. Fligstein) ističe da je kontrola nad resursima dovela do stvaranja nacija-država kao i modernog tržišta. No ovim se temama uglavnom bavi politička sociologija, tvrdi Swedberg. Jednim segmentom ovog odnosa bavi se *fiskalna sociologija*. Predmet su joj razni porezi kojima država osigurava vlastite prihode. O tome je već Weber govorio (stari Egipat kao porezna država). Schumpeter je ukazivao na opasnost ekonomskog parazitizma države u slučaju pretjeranog

ubiranja poreza. Danas se porezna politika države vezuje uz državno usmjeravanje ekonomije, a što je često pod utjecajem različitih interesnih skupina.

Pravo i ekonomija – tema je osmog poglavlja. Iako ne postoji “ekonomska sociologija prava”, autor želi ukazati na ulogu prava/zakona u ekonomskom životu, tj. kakav je utjecaj zakona na ekonomske odnose i interese. Za “poimanje uloge prava u ekonomiji koja je u tijeku” Swedberg koristi Weberovu shemu ekonomskih pojava. Tako razlikuje 1. ekonomski relevantne pravne pojave, 2. ekonomske pojave s njihovom pravnom dimenzijom i 3. ekonomski uvjetovane pravne pojave. (192) Na Weberovoj definiciji zakona kao sredstva održanja poretka, čak i uz primjenu sile, sociologija treba utvrditi do koje mjere pravne norme utječu i determiniraju ljudsko ponašanje. Pravo jamči ostvarenje ne samo ekonomskih već i drugih interesa u društvu, i to tako da zabranjuje, ovlašćuje i omogućuje određene akcije. Swedberg također navodi da su sociološki klasici isticali važnost ključnih pravnih institucija – vlasništva, nasljeđivanja i ugovora. (202-206) Novija su istraživanja usmjerena na istraživanje odnosa organizacijske sociologije i sociologije prava, ali i korporacijskog kriminala i problema stečaja poduzeća. U okviru Čikaške škole razvija se pravac “pravo i ekonomika” koji naglašava važnost interesa u traženju “najučinkovitijeg rješenja” (R. Posner).

Deveto poglavlje – *Kultura i ekonomski razvika* – analizira utjecaj kulture na ekonomske procese. Uz Tocquillovu analizu utjecaja demokracije i jednakosti Amerike na odnos prema radu, Swedberg detaljno prikazuje Weberovu studiju odnosa ekonomskih interesa i kulturnih vrijednosti. Kultura i ekonomija su za Webera najčešće spojene u ekonomskoj etici (etika tradicionalnog i etika modernog kapitalizma). Weberov se utjecaj osjećao u kasnijim raspravama o ekonomskoj kulturi i modernizaciji. Tako R. Merton ističe da su društvene vrijednosti kulturno određeni ciljevi, a sredstva su načini ostvarivanja ciljeva koji se u društvu smatraju legitimnim. Odnos prema postojećim vrijednostima može biti pobuna (neprihvatanje) ili povlačenje (prihvatanje). C. Geertz i S.M. Lipset također na tragu Webera analiziraju odnos ekonomske kulture i modernizacije.

Kultura je u središtu i desetog poglavlja – *Kultura, povjerenje i potrošnja*. Ekonomski sociolozi u ekonomskoj djelatnosti traže kulturnu dimen-

ziju. Autor ističe Bourdieuovo istraživanje utjecaja *kulturnog kapitala* na usvajanje kapitalističkih novina. Kulturni kapital ima tri stanja: 1. utjelovljeno stanje (odgoj), 2. opredmećeno stanje (pristup vrijednostima poput slika, kipova i spomenika na temelju obrazovanja) i 3. institucionalno stanje (akademski stupnjevi obrazovanja). (243-44) Kao i svugdje, interesi su prisutni i u kulturi, dakako i u onoj visokoj (književnosti i umjetnosti). Kao važne segmente kulture sociolozi su isticali *povjerenje* (važno za ekonomski život), *potrošnju* (kao dio ekonomskog i društvenog života uopće) te *modu* i *ukus* (kao "upadljivu potrošnju" koja potvrđuje bogatstvo i status).

Jedanaesto poglavlje – *Rod i ekonomija* – kao bitnim za ekonomski život tematizira odnos prema spolu u društvu. Polazeći od kućanstva povijesno je prisutna podjela poslova prema spolu, također je u to uključen i demografski moment. Već je Weber kućanstvo gledao kao zatvoreni društveni odnos (muž – žena, roditelji – djeca), kao jedinicu ekonomskog uzdržavanja, kao najrašireniju ekonomsku grupu u ljudskom društvu u kojoj je prisutna najranija podjela rada među spolovima. Kućanstvo se dalje razvija u smjeru tržišta kao obiteljske tvrtke. (264-66) Noviji teoretičari ističu utjecaj industrijalizacije na promjenjenu ulogu žene u obiteljskom gospodarstvu. Žene su sve prisutnije na tržištu rada, uglavnom su slabije plaćene i na niže vrednovanim poslovima (L. Tilly, J. Scott). Pojavljuje

se "ženski interes" i ekonomska neovisnost žena. Swedberg ovdje navodi i rasprave o ulozi emocija u ekonomiji, posebice u nekim poslovima (emocije straha, iracionalnog oduševljenja ...). Procjene su da se čak trećina poslova u SAD-u može smatrati emotivnim.

Zadnje, dvanaesto poglavlje – *Mačkina dilema i druga pitanja za ekonomske sociologe* – svojevrsno je ukazivanje na probleme koje bi još trebalo raspraviti. Kao *strukturne rupe* u ekonomskoj sociologiji ističe poduzetništvo, stratifikaciju i teoriju igara koje bi trebalo proučavati koristeći studije drugih disciplina. Pojam interesa i njegova uloga u ekonomskoj sociologiji mora se temeljitije istraživati. Treće, bitno je uvažavati ulogu objektivnosti i promišljanja u ekonomskoj sociologiji kada se istražuju interesi. Na kraju Swedberg raspravlja o pitanju treba li ekonomska sociologija biti politička znanost. Mišljenja je da se ekonomska sociologija ne bi trebala koristiti u političke svrhe. Zadaća joj je biti objektivna kritika kapitalizma, posebice u njegovoj fazi neoliberalizma.

Zaključno kažimo da je autorova nakana bila pružiti opći uvod u ekonomsku sociologiju. Ona je ispunjena, štoviše analitički je otvorila niz pitanja kojima bi se ova disciplina morala baviti. Stoga će biti jednako korisna sociolozima, politolozima, dakako i ekonomskim teoretičarima kao i svima koji se bave temama vezanim uz društvo.